

Ігор НЕДОКУС,

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління, директор Центру білорусистики, літуаністики та балтійських студій Інституту європейської інтеграції та регіональних досліджень Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

«БІЛОРУСЬКА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ»: НА МЕЖІ СИСТЕМНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Білоруська влада старанно обходить слово «криза», запевняє, що кризи немає, є лише тимчасові труднощі. Проте не тільки експерти, але й більшість білоруських громадян розуміють, що криза 2011 року стала викликом тій соціально-економічній моделі, яка так старанно вибудовувалась впродовж п'ятнадцяти років і яка може стати серйозною загрозою легітимності самої влади.

Президент Олександр Лукашенко будь-яку проблему розглядає передусім з точки зору зміцнення власної влади. Інстинкт політичного самозбереження підштовхує його до того, щоб надати білоруській моделі більш сучасний, респектабельний вигляд, довести, що існуюча система може розвиватися врівень із століттям глобалізації, пристосуватися до нових викликів, інтегрувати молоде покоління, а не виштовхувати його за кордон. Очевидно, що ці спроби модернізації абсолютно неорганічні для нинішньої білоруської моделі. Вона все ж запрограмована на адміністративні методи управління, вони для неї більш натуральні, закладені в код механізму прийняття рішень.

Олександр Лукашенко все частіше говорить про інноваційний шлях розвитку, використання переваг глобалізації, важливість інвестицій, модернізації і технічного переоснащення виробництва. Але вирішувати ці нові проблеми пропонується за допомогою старих методів адміністративного примусу: посилення відповідальності чиновників, контролю з боку правоохоронних органів тощо. Тобто нові технології, іннова-

ційні економічні сегменти влади намагаються вписати, вбудувати в систему мобілізаційної економіки, вкласти в стару матрицю авторитарного режиму при консервації соціального статус-кво. Звідси – протиприродне співіснування в одному флаконі агромістечок як форми збереження колгоспного ладу і Парку високих технологій як спроби стрибка в економіку майбутнього. Звідси – впровадження нових технологій, досягнень інформаційного суспільства, Інтернету або мобільного зв'язку, але тільки в рамках державної монополії. Звідси – створення сучасної Національної бібліотеки методами будівництва перших радянських п'ятирічок (нескінченні аврари, суботники, примусова праця студентів, вимоги громадянам жертвувати денну зарплату на народне будівництво тощо).

Усвідомлюючи всі небезпеки ринкової економіки для соціальної і політичної системи, Президент Олександр Лукашенко, тим не менше, демонструє намір лібералізувати соціально-економічні відносини, хоч і частково. До кінця 2007 року були скасовані прописка, дозвільні штампи в паспортах на ви-

їзд за кордон, введені більш ліберальні механізми ліцензування видів економічної діяльності та придбання земельних ділянок. Виступаючи в квітні 2008 року в білоруському парламенті з посланням, Олександр Лукашенко заявив: «Білорусь повинна увійти до тридцятки найкращих у світі по інвестиційному клімату держав. Стати не тільки вигідною, але і зручною, дружньою для капіталу країною» [1]. Наприкінці 2008 року, в умовах світової кризи, відбувається зміна економічної політики. Президент зробив заяви, абсолютно крамольні з точки зору білоруської державної ідеології: «Неправда, що вільна економіка і ринкові відносини в плані конкуренції, вивільнення можливостей людини – це погано». Президент закликав, скориставшись кризою, «зробити рішучі кроки у сторону лібералізації економіки і взагалі життя людей, дебіюкратизувати всю систему»; «Треба припинити бюрократичне знуцання над економікою. Не повинно бути засилля бюрократії в даний період, коли кругом палахкотить фінансово-економічна криза ... Не повинно бути зайвого адміністративного тиску на економіку, необхідно лібералізувати всі ці процеси і дати можливість людям спокійно працювати» [2].

Було прийнято ряд законодавчих актів щодо лібералізації економіки: введено гнучку шкалу податків, скасовано «золоту акцію», значно спрощено реєстрацію суб'єктів господарювання. Відбулася кардинальна зміна ставлення Президента Білорусі до проблеми зовнішніх запозичень. До цього він пишався тим, що Білорусь не залізла в боргову петлю, а в 2007 році, після того, як Росія оголосила про поступовий перехід на ринкові ціни продажу енергоресурсів, почався гарячковий пошук зарубіжних кредитів та інвестицій. Гроші стали просити скрізь, де тільки можна: у Росії, Китаю, держав Близького Сходу, МВФ, навіть у США. У пошуки кредитів включився сам Президент, особисто проводив зустрічі із зарубіжними банкірами.

Змінилося ставлення до Міжнародно-

го валютного фонду. Раніше, виступаючи в російській Держдумі 27 жовтня 1999 року, білоруський президент запитував: «Навіщо ви стоїте на колінах перед цими шахраями з МВФ?! Навіщо ви перед ними встали на коліна?» [3]. А 31 грудня 2008 року було підписано угоду про виділення Білорусі кредиту Міжнародного валютного фонду в розмірі \$ 2,5 млрд. Перед загрозою економічного банкрутства довелося погоджуватися на висунуті ним умови (ринкові реформи).

В результаті зовнішня заборгованість Білорусі стала швидко зростати. Якщо в 2006 році загальний зовнішній борг становив \$ 5,1 млрд., то в 2010 році він виріс до \$ 22 млрд.

Причому кредити беруться в основному для створення валютних резервів, щоб утримати курс білоруського рубля та зберегти в електорату ілюзію благополуччя, тим самим забезпечити соціальне й політичне статус-кво. Таким чином, зовнішня заборгованість – це чергова жертва, яку керівництво країни приносить на вівтар власного самозбереження.

Зроблено перші кроки на шляху приватизації. Але в Білорусі приватизація має свої особливості. По-перше, в цьому процесі практично не бере участь національний бізнес з тієї простої причини, що великий білоруський капітал давно знищений як клас. По-друге, він відбувається абсолютно не прозоро. Розуміючи, наскільки болючим є питання про приватизацію для білоруського суспільства, Олександр Лукашенко намагається його заспокоїти. Виступаючи

паючи в білоруському парламенті 24 квітня 2007 року, Президент виклав свою позицію з цієї проблеми: «Ніякої чиновницької, депутатської, президентської приватизації та сімейної теж не буде! .. Якщо і буде приватизація, вона буде відкритою і чесною. Ніякої номенклатурної, кланової, як я сказав, і недобросовісної приватизації в країні не буде... Об'єкти будуть продаватися тільки за конкурсом або через аукціон... Перелік усіх об'єктів нерухомості, які здаються в оренду або продаються, повинен бути розміщений у відкритому доступі... Якщо тільки Комітет державного контролю, перевіряючи ту чи іншу операцію з нерухомістю та землею, виявить, що не було опубліковано в пресі і не було відкритого аукціону з продажу, він знає, що робити» [4].

Але буквально через кілька місяців державні пакети акцій заводу «Мотовело» були продані австрійській фірмі АТЕС, а компанію мобільного зв'язку «VELCOM» – кіпрській фірмі «SB-Telecom» без всякого інвестиційного конкурсу, кулуарно, за лаштунками, з порушенням встановлених правил і недвозначних вказівок президента. Причому в останньому випадку кіпрська фірма негайно ж перепродала «VELCOM» австрійській компанії. Більше того, сам факт продажу чомусь довгий час завзято приховувався від журналістів і власних громадян. За 2007-2008 роки іноземним власникам було продано близько десятка білоруських банків, і теж без конкурсу.

Під акомпанемент заяв про незмінність соціально орієнтованої політики відбувається скорочення соціальних зобов'язань держави перед населенням. Процес почався давно. Були згорнуті чорнобильські програми, а жителі заражених територій позбавлені пільг, в охороні здоров'я 30% послуг переведено на платну основу, суттєво зросли комунальні тарифи для населення. Запевнення державних ЗМІ в тому, що пільги не скасовуються, а відбувається їх «упорядкування», «оптимізація», що вони будуть замінені адресною соціальною допомогою сумнівні, бо пільгами користувалося близько 2/3 населення, а адресна допомога стосується тільки

приблизно 8% громадян [5].

Все це означає поступове розмивання білоруської соціальної моделі. Адже збереження та домінування держави в економічному житті пояснювалося необхідністю захисту населення від труднощів переходу до ринку. Демонтаж системи соціального захисту населення веде до того, що колишня роль держави в економіці втрачає сенс. Руйнується соціальний контракт між владою і суспільством. Соціальна держава поступово трансформується в бюрократичну державу, в якій владні інститути обслуговують самих себе. Повний контроль над економікою – найважливіший елемент сформованої в Білорусі соціальної системи. Президент Олександр Лукашенко розуміє, що, надаючи навіть часткову економічну свободу, він створює зони, непідконтрольні державі. Тому лібералізація здійснюється в тій мірі, в якій дозволяє не втратити контроль над соціальною і політичною ситуацією в суспільстві.

Проте всі ці заходи не врятували економіку країни від серйозної економічної кризи у 2011 році. Економісти, політики, фінансові аналітики називають різні її причини. Багато погоджуються з тим, що однією з головних причин кризи є збільшення дефіциту бюджету. Висловлюються думки, що причинами є зростання цін на енергоресурси, а також бажання громадян купувати товари іноземного виробництва, що призвело до збільшення імпорту. Однією з головних причин називають також безперервну емісію білоруських рублів Нацбанком, особливо перед виборами в 2010 році. Багато економістів вважають головною причиною кризи адміністративно-командну модель управління економікою. Така політика призвела до швидкого зростання заборгованості підприємств. Неадекватна ставка рефінансування призвела до того, що підприємства отримували кредити по економічно необґрунтованій ставці (нижче рівня інфляції). Важливими причинами кризи називають також невеликі інвестиції в модернізацію виробництва, припинення багаторічних російських дотацій, відсутність своєчасних економічних реформ в Білорусі,

автомобільний ажіотаж, у результаті якого з валютного ринку країни «витекло» близько 1 млрд. доларів США [6].

Упродовж 2011 року уряд Республіки Білорусь намагався проводити антикризову політику. Міністерство економіки прийняло рішення про припинення проведення політики «заморожування» цін на соціально значущі товари. Під кінець серпня були відпущені ціни на м'ясні продукти на ринках і ярмарках. З 1 вересня були підвищені ціни на житлово-комунальні послуги на 10-26%, акцизи на алкогольні напої (від 35,4% на горілку, до 190% на пиво). У вересні також були підвищені ціни на цигарки (на 15-20%), а також максимальні ціни на хліб, хлібобулочні вироби, молоко, молочні продукти, яловичину і свинину (на 10-20%) [7].

Фінансова криза в Білорусі призвела до погіршення рівня життя. Влада країни не відкривала до кінця свої плани щодо економічної політики, внаслідок чого жителі країни чекали величезного зростання цін, що призвело до вибухового попиту на споживчі товари. Криза призвела до протестів і страйків в країні, чого раніше не спостерігалось. У 2011 році було проведено страйк працівників пивзаводу в Річиці, будівельники в Слонімі відмовилися виходити на роботу з причини затримки зарплат. У Борисові успішний страйк провели комунальники (їм вдалося добитися підвищення зарплат). У грудні 2011 року робітники РУПП «Граніт» масово заявили про вихід з державної профспілки та про створення осередку незалежної профспілки.

Отже, ми можемо констатувати, що країна вступає в період серйозних криз. Перш за все, це валютна криза: курс білоруського рубля впродовж 2011 року зріс з 3200 до 8500 білоруських рублів за один американський долар. Валютна криза швидко переросла в повномасштабну економічну кризу. Згідно з офіційною статистикою, в результаті економічної кризи вже 600 тис. чоловік опинилися без роботи [8]. Причини цих економічних проблем потрібно шукати в природі самої соціальної моделі, створеної в країні. Нерезформована економіка з домі-

нуванням держсектора, з директивними методами управління за визначенням не може бути ефективною. Вона споживає більше, ніж виробляє, імпорт переважає над експортом, утворюється дефіцит зовнішньоторговельного балансу. Білорусь перетворилася в економічного банкрута. Країна дедалі більше потрапляє в залежність від зовнішніх заборозень.

У країні розпочалась масштабна ідеологічна криза. Президентська виборча кампанія Олександра Лукашенка в 2010 році базувалася на ідеї стабільності. Довгі роки це було головним пропагандистським кліше всієї ідеологічної парадигми влади. Заради стабільності пожертвували розвитком, тільки б не турбувати електорат неприємними змінами. І ось вся ця показна стабільність обвалилася. Для більшості населення економічна криза стала світоглядним, культурним, психологічним шоком.

З'явилися перші ознаки соціальної кризи. Економічний обвал зруйнував той соціальний контракт між державою і суспільством, який склався в Білорусі, оскільки правляча еліта не змогла забезпечити не тільки стабільне зростання рівня життя, але навіть збереження статус-кво. Соціологи білоруського Незалежного інституту соціально-економічних і політичних досліджень у ході червневого 2011 року опитування зафіксували кризу довіри суспільства до влади. Вину за економічні проблеми населення покладає насамперед на президента (44.5%) і уряд (36.7%). Кількість тих, хто вважає, що «в цілому ситуація в Білорусі розвивається в неправильному напрямку», всього за три місяці 2011 року зросла з 40% до 61.8%. Вперше за багато років число громадян, що не довіряють президенту набагато перевищило число тих, хто довіряє: 53.8% проти 35.7%, а рейтинг Президента Олександра Лукашенка впав до 29.3% [9].

Ми бачимо розгубленість влади, неадекватність їхніх дій і заяв реальної ситуації. Створюється враження якогось паралічу державної влади, відсутність політичної волі, деградації управлінських функцій держави. Гострий конфлікт із Заходом позбавив

білоруське керівництво можливості маневрувати, балансувати на протиріччях між Росією і ЄС. Білорусь потрапляє в сильну залежність від РФ, під загрозу поставлено її суверенітет.

Таким чином, Білорусь вступила в сис-

темну кризу. Це криза самої білоруської соціальної моделі, яка вичерпала себе і більше нормально функціонувати не може. Це стало очевидним вже не тільки для експертів, але й для суспільства. Країна постала перед необхідністю системної трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Здоровье государства – это благополучие человека, согласие в обществе, целеустремленность нации. Послание Президента А.Г. Лукашенко белорусскому народу и Национальному Собранию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tamby.info/katalog/gazeta-SB.htm>

2. Кольченко И. Уверенная политика (На совещании у Президента обсуждались вопросы внутренней и внешней политики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tamby.info/katalog/gazeta-SB.htm>

3. Карбалевич В. Александр Лукашенко: политический портрет / В. Карбалевич. – М.:

Партизан, 2010. – С. 486.

4. Там само.

5. Там само. – С. 487.

6. Долева А. Кризис в Беларуси 2011 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novabelarus.com/articles/ru/krizis-v-belarusi-2011,id24.html>

7. Там само.

8. Карбалевич В. Кризис белорусской социальной модели [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://palityka.org/wp-content/uploads/2011/09/d181d0b5d0bad186d18bd18f-2_d182d18dd0b7d196d181d18b.pdf

9. Там само.

СТАТИСТИКА, ФАКТИ, ПОДІЇ

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ПРОЯВАМ КОРУПЦІЇ

Відповідно до Указу Президента України від 22.10.2011 №1001/2011 «Про національну антикорупційну стратегію на 2011 – 2015 роки», на виконання розпорядження кабінету Міністрів України від 06.07.2011 № 642 «Про підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування з питань запобігання та протидії проявам корупції на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування» та Договору про підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань запобігання та протидії проявам корупції на державній службі та службі в органах місцевого самовряду-

вання між Чернівецьким регіональним центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій та Національним агентством України з питань державної служби №111 від 20.07.2012 протягом 3 кварталу 2012 у районах області було проведено навчання за програмою виїзних короткотермінових семінарів «Актуальні аспекти запобігання та протидії проявам корупції в органах державної влади та в органах місцевого самоврядування» на базі райдержадміністрацій для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

